

Veldobservaties

Veldobservaties aan spinnendoders

Jelle Devalez

In navolging van enkele boeiende stukjes van de hand van Hans Nieuwenhuijsen, wil ik hier ook enkele veldobservaties neerschrijven.

Na enkele ontmoetingen met zaagpootspinnendoders (*Priocnemis* sp.) in het voorjaar, zag ik in mei 2009 de eerste muurspinnendoders. De soort *Agenioideus cinctellus* is vrij algemeen op enkele steile zandwanden en muren van geperforeerde stenen vol met zand langs een spoorlijn in Gent (België).

Op 18 mei 2009 zag ik verschillende vrouwtjes en mannetjes op deze muur. Een vrouwtje had net een springspin (*Heliophanus* sp.) verlamd en was onderweg naar een geschikt plekje om de spin te verstoppen en een eitje te leggen. Onderweg werd ze lastiggevalen door een ander vrouwtje, dat een poging deed om de spin te ontfutselen. Ondertussen zat er ook een mannetje op de uitkijk, maar die ging zich niet bemoeien met de zaak en vloog even later weg. Na enkele spannende minuten touwtrekken met de spin, waarbij de twee vrouwtjes geen duimbreed toegaven, hield de "dievegge" het voor gezien. Zo kon het vrouwtje weer verder sleuren met de springspin. Op ongeveer een halve meter van de uiteindelijke nestplaats liet ze de prooi achter en inspecteerde ze de wand over een afstand van enkele meters gedurende enkele minuten. Vermoedelijk om te bepalen waar ze de spin zou verstoppen om een eitje te leggen. Ondertussen lag de kleine springspin nog te bewegen met haar pootjes en ze leek slechts lichtjes verlamd. De muurspinnendoder verdween even uit het zicht, maar even later vond ze de spin snel terug. Ze betastte de spin met haar voelspriet en vond blijkbaar dat deze nog een verlamdende steek kon gebruiken. Na nog een verlamdende steek, zette ze haar tocht verder en sleepte ze de spin uiteindelijk tot bij een holte in de muur. In deze holte zijn er veel gaatjes (ongeveer halve cm in diameter) en één daarvan heeft ze uitgekozen als nestplaats. Ondertussen heeft ze minstens 5 à 10 meter afgelegd met de spin. Na een vermoedelijke poetsbeurt van het nest (duurde toch wel 10 minuten) sleurde ze de prooi in het nest. De volgende minuten heb ik ze niet meer gezien. Het leggen van het eitje en

het afwerken van het nest leek nog een tijdje in beslag te nemen en ik moest de observaties staken.

Het was pas in de late zomer dat ik weer wat tijd vond om spinnendoders langdurig in hun doen en laten te volgen. Hiervoor moeten we niet altijd droge warme plekken opzoeken.

Op 14 augustus 2009 liep ik, of beter ploeterde ik door het slijk langs de oever van ondiepe plassen in Verrebroek (vlakbij Antwerpen). Deze terreinen liggen tussen de "nieuwe natuur" van de haven, voornamelijk jarenlang braakliggende opgespoten terreinen. De ondiepe plassen hebben een zwak hellende oever met een brede slikrand. Op de hogere delen heeft zich een oevervegetatie ontwikkeld. In de oevervegetatie stond ook heel wat bloeiende Watermunt. Op een gegeven moment zag ik een zwarte, fijn gebouwde spinnendoder op een blad rusten. Ik heb nog even gekeken hoe ze met hevig trillende antennen en vleugels van oeverplant naar oeverplant sprong om even later de nectar te nuttigen van Watermunt. Toen verscheen er nog een spinnendoder van hetzelfde type. Even later zaten ze in mijn net. Gedaan met observeren.

Het waren mannetjes, zag ik aan de smalle lichaamsbouw. Toen ik ze met de loupe bekeek zag ik direct die opvallende haarborstels op de sternieten. Ik begon al iets te vermoeden, maar pas bij thuiskomst kwam ik erachter dat het om *Anoplus alpinobalticus* ging. Een zeldzame soort en jawel gebonden aan natte gebieden. Het zou leuk zijn om ooit een vrouwtje te kunnen betrappen tijdens de jacht op spinnen.

In een meer typisch spinnendodermilieu komt de verwante *Anoplus nigerrimus* voor. Op dezelfde zandwand waar ik al enkele maanden lang *Agenioideus cinctellus* kon observeren zag ik op 19 augustus daar weer enkele vrouwtjes van deze soort. Deze keer ging mijn aandacht echter naar een zwarte spinnendoder, die met een grote spin vlot de verticale steilwand opliep. Ze liep achterwaarts en de prooi was een wolfspin (Lycosidae). Het was duidelijk een getalenteerde spinnendoder. Het gemak waarmee ze de "reusachtige" wolfspin naar boven sleepte was opmerkelijk. Haar nest was een reeds bestaande holte in de zandige steilwand. Toen ze bij haar nest kwam liet ze de spin eventjes achter op een horizontale richel. Ze ging het nest binnen en niet veel later kwam ze weer buiten greep de spin vast en sleepte die naar binnen. Ze verstopte de spin en waarschijnlijk heeft ze dan een eitje gelegd op de spin. Tot mijn verbazing

duurde dat helemaal niet lang (nog geen twee minuten). Toen ze weer buitenkwam begon ze allerlei brokjes zand/leem, stukjes hout, stengel,... te verzamelen en stopte ze de nestingang daarmee toe. Het ging allemaal heel vlot en even later verdween ze uit het zicht.

Een derde soort borstelspinnendoder die wat algemener lijkt te zijn dan voorgaande soorten, is *Anoplius infuscatus*. Elk jaar is het weer een plezier om deze tegen te komen, terwijl ze een nest aan het graven is of met een spin aan het sleuren is. Vooral in de maand augustus lijken ze wel zeer actief. Meestal zie ik de vrouwtjes met hevig trillende antennen onrustig rondlopen in een zandgroeve, een tuin of op een zandig pad.

Ik heb ook kunnen zien hoe ze hier en daar beginnen met een nest te graven, maar dan plots stoppen en ergens anders weer beginnen. Een vrouwtje dat een volledig nest begon uit te graven (duurde toch een halfuurtje), leek daarna doelloos rond te lopen. Mijn geduld was dan toch op en er waren nog veel andere bijen en wespen in de buurt. Een tiental minuten later kwam ik terug en zag ik ze nog de laatste meters tot aan het nest sleuren met een kleine wolfspin. Naar goede gewoonte (al meerdere keren langdurig geobserveerd) verstopte ze de spin vlakbij het nest in een graspol. Dan ging ze weer verder met graven. Af en toe liep ze nog eens naar de spin (ter controle?). Toen het nest af was liep ze snel naar de spin, greep ze vast ergens aan de onderzijde van het lichaam en even later liep ze achterwaarts het nest in met de spin. Voor de afwerking van het nest verder te volgen had ik geen tijd, maar bij eerdere observaties was ik steeds verbaasd hoe minutieus dit wordt gedaan. Eerst gebeurt het grove werk, met snelle bewegingen van vooral de voorpoten, wordt het zand in de nestingang geveegd. Even later is deze volledig dicht en dan begint ze zeer nauwgezet het terrein te "reconstrueren" zodat je de nestingang niet meer kunt onderscheiden van de omgeving. Ze gebruikt hiervoor vooral haar tarskammen. Nadien leggen ze soms stukjes gras en ander plantenmateriaal schijnbaar willekeurig rond en op de nestopening.

Een vrouwtjesspinnendoder van een kleinere soort kon ik gadeslaan op een zandig terrein in september. Het bleek om *Arachnospila minutula* te gaan bij thuiskomst, hoewel *A. fuscomarginata* niet met zekerheid kon worden uitgesloten op basis van de lengte van de antennesegmenten. Op 10 september 2009 zag ik een vrouwtje een nest graven aan de rand van een wandelpad. Ze groef het nest in een verticaal zandwandje langs het pad. Ze maakte het zand los met haar kaken, waarna ze het zand met de voorpoten naar buiten veegde. De nestingang was zeer smal (nog geen halve cm). Even later werd ik afgeleid door enkele

klimopbijen. Toen ik ze terug ging observeren was ze al bezig met het nest te sluiten. Ze heeft dus vermoedelijk binnen een tiental minuten de spin in het nest gesleept en een eitje gelegd. Deze soort heeft slechts een gereduceerde tarskam, vermoedelijk zal deze soort daarom meer gebruik maken van de kaken voor het maken van het nest. Het lijkt mij bijna onmogelijk om op deze manier lange nestgangen te graven, dus ik vermoed dat de soort vrij ondiep nestelt.

Zoals velen weten is de spinnendoder *Auplopus carbonarius* een beetje een aparte spinnendoder in onze streken als het op nestbouw aankomt. Elke zomer verschijnt ze weer in de tuin, soms in vrij groot aantal. De vrouwtjes in mijn tuin zijn echte dievegges. In de zomer zie ik ze jaar na jaar voortdurend de leemwandjes van *Osmia rufa* en *Osmia cornuta* plunderen. Ze gebruiken het zand/leem natuurlijk voor hun mooie urntjes. Soms zijn alle leemwandjes weg na enkele weken. Gelukkig dat de metselbijen zo slim zijn om 'luchtcellen' te maken. De schade is altijd beperkt gebleven. Misschien maken ze het wel gemakkelijker voor koekoeksbijen of andere parasieten. Voor de bouw van de urntjes hebben ze ook water nodig en ik zie de vrouwtjes wel eens water halen bij de vijver.

In augustus had ik nog een leuke ontmoeting met de Tuinsspinnendoder *Caliadurgus fasciatellus*. Een jagend vrouwtje heeft me echt versteld doen staan van haar onverschrokken karakter. Op 5 augustus 2009 was ik aan een zandige steilwand om bijen en wespen te inventariseren. Enkele dagen daarvoor had ik al een vrouwtje *C. fasciatellus* gezien die een nest leek te graven. Nu had ik het geluk een vrouwtje te kunnen betrappen toen ze net in actie schoot en een reusachtig vrouwtje kruisspin (*Aranus* sp.) overmeesterde.

Caliadurgus fasciatellus, vrouwtje. Foto Jelle Devalez.

Het ging allemaal heel snel. De vrouwtjesspin leek juist haar schuilplaats te verlaten, vermoedelijk gestoord door de spinnendoder (aan een hoek van het web aan een stengel had de vrouwtjesspin een schuilplaatsje gesponnen). Het verlaten van haar veilige schuilplaats, was haar doodsteek. De vrouwtjesspinnendoder schoot bliksemsnel toe. Na een verlamme steek, begon ze de vrouwtjesspin boven aan het web te versleuren. Ze ging ermee over het spinnenweb naar de grond. De spin bleef hier en daar in haar eigen web hangen en ook het spinnendodervrouwtje werd niet gespaard van kleverige spinnendraden. Ze liet de spin dan gewoon even hangen in het web en ging zich poetsen op een zonnig plekje. Uiteindelijk kreeg ze de spin uit het web. Toen ging het al iets vlotter. Achterwaarts lopend verslepte ze de vrouwtjesspin met gemak over allerlei hindernissen. Daarbij rustte ze soms uit, waarbij ze de spin achterliet en het verdere parcours verkende. Ze vond de spin altijd vrij snel terug, maar ze moest toch altijd even zoeken en liep hierbij (onbewust?) rondjes rond de spin. Hierbij trilde ze hevig met haar antennen op de grond (geurspoor volgen?). Op het moment dat ze de spin vond greep ze die met haar kaken, ergens aan de onderzijde tussen achterlijf en kopborststuk. Het hele traject was ongeveer tien meter tot aan haar nest. Het nest had ze al gegraven (of gebruikte dat van een ander) in tegenstelling tot eerdere waarnemingen bij andere spinnendoders. Ze ging direct naar binnen met de spin en dan bleef ze nog meer dan een uur werken aan het nest. Het nest is slechts enkele centimeters diep, waardoor je de spinnendoder voortdurend ziet werken aan het nest. Heel leuk! Nadat ze vermoedelijk een eitje had gelegd begon ze het nest af te werken en af te sluiten, maar dat deed ze van binnenuit en daardoor kon je ook de dagen daarna nog steeds de nestingang mooi zien. Het afsluiten en afwerken van het nest duurde enorm lang, zeker meer dan een uur en weer ontbrak de tijd om alles tot op het eind te volgen. Hopelijk vind ik het nest nog terug en kan ik dit jaar de nieuwe generatie spinnendoders zien uitsluipen.

Als allerlaatste nog een kort observatie van de spinnendoder *Dipogon variegatus*.

Op 16 september 2009 was ik in het centrum van Brussel vlakbij Koekelberg. Ik was daar samen met vele anderen om een grote aggregatie van klimopbijen te bewonderen. Ze nestelen daar in een steilwand op een verlaten terreintje tussen de woonblokken. Op een gegeven moment zagen we ook twee spinnendoders met donkere banden in de vleugels over de steilwand lopen. Een vrouwtje was net bezig met een gaatje in de steilwand af te sluiten met allerlei materiaal uit de directe omgeving (stukjes hout?,...). Bij thuiskomst bleek het om de zeldzame *Dipogon variegatus* te gaan en dat in hartje Brussel, vond ik toch wel opmerkelijk. De soort profiteert hier misschien van het warme

microklimaat van de stad, maar nog steeds blijft de vraag hoe ze daar terecht komen. Het terrein lijkt vrij sterk geïsoleerd te liggen in een sterk verstedelijkte omgeving.

Summary

Several species of spider wasps were observed during 2009. Some notes on their nesting and hunting behaviour are described.

Bijenmassa

Jochem Kuhnen

Vorig jaar, eind maart, trof ik tijdens een wandeling in het bos Duivelsberg bij Beek Ubbergen een enorme hoeveelheid bijen aan boven een roggeakker (GPS coördinaten 51.82299, 5.94045). Het betreft een akker omringd door bos, maar heel dicht bij de polder, met verschillende wilgen in de directe omgeving. Boven de akker vlogen tienduizenden bijen (zéér ruwe schatting). Op het pad langs de akker lagen enkele dode exemplaren waarvan ik er één naar Ivo Raemakers heb gestuurd. Hij heeft deze bij als een vrouwtje *Andrena bimaculata* gedetermineerd. In het bos liggen nog twee van dit soort akkers waar ook veel bijen boven vlogen, maar de eerste akker waar ik ze tegenkwam was de drukste (dit is tevens de grootste akker). Boven de akker vooral bijen die typisch zigzaggend rondvlogen, waarschijnlijk mannetjes op zoek naar uitkomende vrouwtjes. Ik heb toen ook een vrouwtje kunnen filmen dat door enkele mannetjes werd belaagd (te vinden op internet op: <http://www.youtube.com/watch?v=R9F195Yc82M>). Later, eind juni, heb ik een tweede generatie zien vliegen. De eerste generatie vloog tussen enkele centimeters hoge rogge plantjes, de tweede tussen de planten waaraan aren zaten (ongeveer 1,5 meter hoog). *Andrena bimaculata* is niet erg algemeen, dus het leek mij een interessante waarneming. De roggeakkers worden elk najaar geploegd. Ik dacht dat hierbij ontzettend veel nesten verloren zouden gaan.

Eind maart 2010 zag ik echter weer zo'n groot aantal bijen vliegen dat het haast niet anders kan, dan dat er toch veel nesten ongeschonden door het ploegen komen. Ik vroeg me af of bekend is hoe diep *Andrena bimaculata* nestelt en of het dus mogelijk is dat het ploegen ze niet schaadt. Maar ik kon hier niets over vinden. Ivo Raemakers leek het dan ook zinvol eens te kijken hoe diep de nesten zich dan bevinden. Ik had geen ervaring met het opgraven van nesten en heb dus bij hem en Anne Jan Loonstra (n.a.v. zijn